

ПСИХОЛОГІЯ МІЖГРУПОВИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ, ГЕОПОЛІТИКИ

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ ДИСБАЛАНСУ ОЧІКУВАНЬ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ І ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

М. І. Найдьонов, Л. В. Григоровська, Л. А. Найдьонова, м. Київ

Проводиться пошук політико-психологічних механізмів динаміки геополітичного вибору українського суспільства у її співвіднесенні з державною політикою. Емпіричною базою служать дані моніторингу громадської думки з відповідних питань протягом 2003–2014 років як думки групових суб'єктів регіонального масштабу і певних вікових меж. Особливу увагу приділено періоду з листопада 2013 до травня 2014 року. Виявлено тенденцію змін громадської думки та етапи її розвитку від абстрактного позионування прихильності до певного геополітичного вектора щодо активної масової протестної політичної участі. Позначено зв'язок геополітичного вибору з імпліцитними механізмами інгрупового фаворитизму, ціннісними конструктами, інтернально/екстернальною позицією, специфікою джерел отримання інформації. Показано мобілізаційний вплив уявленень про ворога на динаміку геополітичної громадської думки. Сформульовано ключову перспективу розвитку державної політики – врахування дисбалансів громадських очікувань і розбудова ефективної двосторонньої взаємодії з громадами за умови адекватного медійного супроводу.

Ключові слова: геополітичний вибір, політико-психологічні механізми динаміки громадської думки, групові суб'єкти, усвідомлення ризиків, вікові та регіональні особливості, політична участь, моніторинг громадської думки, інгруповий фаворитизм.

Проблема. Геополітичний вибір держави і суспільства – взаємопов'язані явища, опосередковані механізмами взаємодії групових суб'єктів: вертикальним односпрямованим (“зверху-вниз” за принципом “у якому геополітичному напрямі керівництво держави вирішить рухатися, у тому напрямі і буде рухатися країна”) або демократичним двоспрямованим (коли народ визнається джерелом влади, його волевиявлення є визначальним для геополітичного курсу держави, а громадська думка з геополітичних питань – суттєвим орієнтиром для державних діячів). Україна від початку своєї незалежності обрала демократичний шлях, проте проблема взаємозв'язку державних рішень із суспільним замовленням

щодо геополітичного вибору не розв'язується автоматично, а отже, часто виникають дисбаланси між очікуваннями мас і діями державних органів та окремих можновладців.

Мета статті: на основі аналізу результатів моніторингу громадської думки виявити політико-психологічні механізми динаміки геополітичного вибору громадян України протягом останнього десятиліття в контексті масової політичної участі та регіональних і вікових відмінностей населення.

До аналізу залучено репрезентативні емпіричні дані масових всеукраїнських опитувань (N~2000), що проводяться в рамках моніторингу громадської думки Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Асоціацією політичних психологів України [1–3]. Регіональні відмінності аналізуються на основі поділу України на Західний, Центральний, Східний та Південний регіони. Для розгляду даних використовується метааналітична позиція. Крім результатів масових опитувань, для з'ясування цінностей, що впливають на геополітичний вибір, до аналізу залучається низка інших дослідницьких засобів: авторський погляд, спостереження, окремі локальні дослідження.

Отже, на політико-психологічному рівні аналізу *проблема дисбалансів геополітичного вибору* конкретизується в таке дослідницьке запитання: чому відмінності прагнень і політичної участі трансформуються в різні полюси: мобілізації для подолання загроз зміни політичного курсу серед прихильників євроінтеграції України, з одного боку, і сепаратизму – з другого?

Щоб відповісти на це запитання, проаналізуймо спочатку динаміку геополітичного вибору громадян, скориставшись для цього даними моніторингу протягом останніх десяти років (з 2003-го по 2014-й) і зробивши змістовий наголос на піковій ситуації вияву дисбалансу між державною політикою та очікуваннями суспільства щодо геополітичного вектору розвитку України в листопаді 2013 р. Її визначила загроза відмови держави від інтеграції країни в європейський простір, коли Кабінет Міністрів України призупинив процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію України з Євросоюзом, а пізніше екс-президент не підписав, як очікувалося, цю угоду на саміті ЄС у Вільносі 28-29 листопада 2013 р. Ці рішення стали *викликом* для суспільства, що й знайшло безпосереднє відображення в громадській думці, а відтак у подальших суспільних подіях у країні і, зрозуміло, у результатах нашого моніторингового дослідження.

Громадська думка щодо геополітичного вибору у моніторинговому режимі вивчалася за допомогою запитання “Як би Ви проголосували, коли б найближчої неділі проходив референдум з приводу вступу України до Європейського Союзу?”. У піковій же ситуації використовувалися й інші запитання, аби з їх допомогою з'ясувати, як сприйняли респонденти дії си-

лових органів проти учасників протесту 30 листопада 2013 р., подальші дії Кабінету Міністрів, та інші їхні міркування щодо загроз життю людини.

Розгляньмо оцінки громадян стосовно саме цього кризового періоду. Рішення Кабінету Міністрів України підтримали близько третини опитаних (32,1%), тоді як проти висловилися 47% (рис. 1).

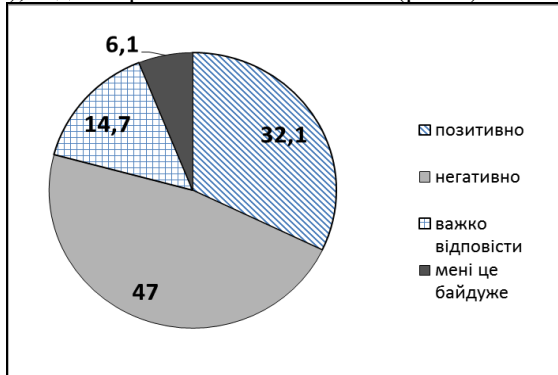

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання “Як Ви сприйняли рішення Кабінету Міністрів України щодо призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом?” (станом на 9 грудня 2013 р.) (у %)

Уточнювальне запитання “Чи згодні Ви з тим, що це рішення Кабінету Міністрів відповідає національним інтересам України?”, яке виводить рішення із зони пересічності в зону особливої уваги суспільства, майже не змінило цієї пропорції (рис. 2), тоді як інструментальну реалізацію стратегічного рішення КМУ – застосування силових дій проти протестувальників – не підтримало понад $\frac{3}{4}$ опитаних (рис. 3).

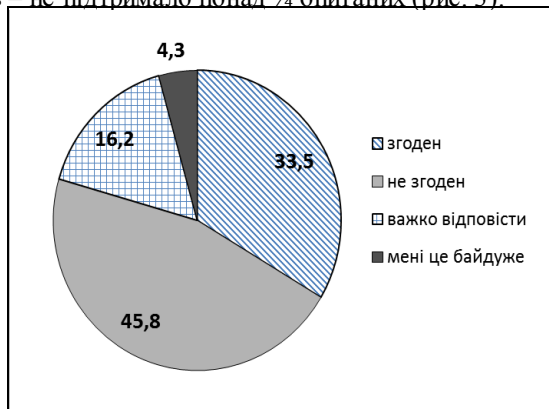

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання “Чи згодні Ви з тим, що це рішення Кабінету Міністрів відповідає національним інтересам України?” (у %)

Отже, зупинивши євроінтеграційний процес, влада врахувала настрої 32,1% громадян, проігнорувавши прагнення 47%; з погляду забезпечення національного інтересу подбала про 33,5%, виступивши проти 45,8%; застосовуючи силу, догодила 13% громадян, але діяла всупереч позиції 77%. Стає очевидним, що як у стратегічних, так і в тактичних своїх діях влада втратила статус такої, що обслуговує запити громадянського суспільства, – і не тому, що віддала перевагу інтересам електоральної більшості і громадської меншості, а тому, що допустила ігнорування думки значної частини громадян.

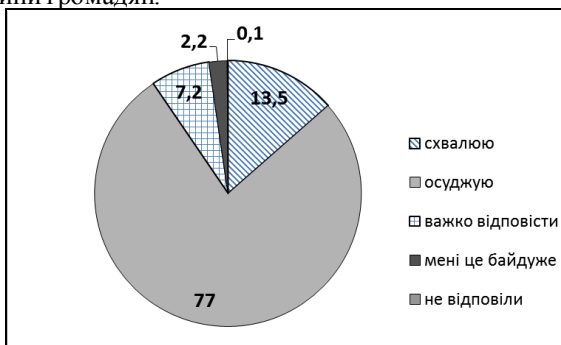

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання “Як Ви оцінюєте – схвалюєте чи осуджуєте – жорсткі дії органів правопорядку проти учасників акції протесту на Майдані Незалежності в Києві в ніч на 30 листопада 2013 року?” (у %)

Розгляньмо генезу цього явища в контексті моніторингу. Зауважимо, що в залучених до аналізу моніторингових даних як відповідях на запитання “Як би Ви проголосували, коли б найближчої неділі проходив референдум з приводу вступу України до Європейського Союзу?” є два винятки: перший – це відповіді на запитання “Як Ви сприйняли рішення Кабінету Міністрів України щодо призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом?” (грудень 2013 р.), де негативні відповіді (проти призупинення) інтерпретуються як “за” вступ до ЄС; другий – відповіді на запитання “Чи вважаєте Ви, що Україна має підписати угоду про асоціацію з Європейським Союзом?” (березень 2014 р.). Ці дещо відмінні від моніторингових дані включено в загальний діапазон, оскільки вони надають більшої релевантності саме періодові виклику для геополітичного вибору. (Дані, отримані за допомогою зазначених відмінних запитань, виділено на рис. 4 і 5 рамками).

Аналіз динаміки євроінтеграційних настроїв у суспільстві в період з 2003-го по 2014 р. показує, що на початку і в кінці моніторингового періоду євроінтеграційні прагнення були більш виразними – про це свідчить параболоподібна крива змін (див. рис. 4).

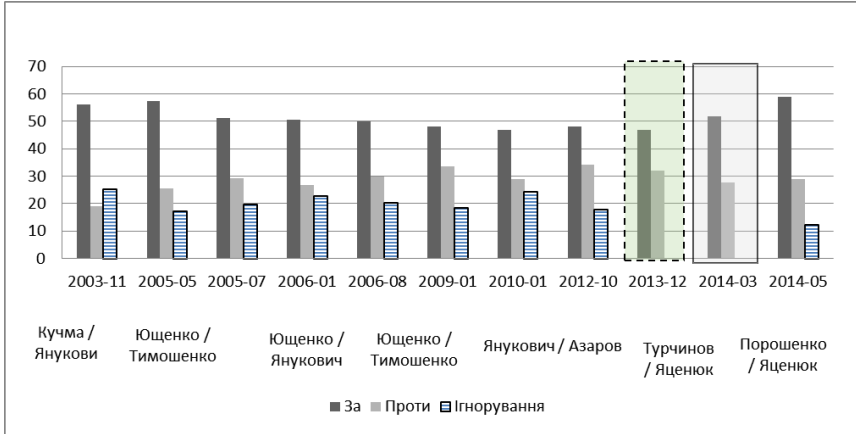

Рис. 4. Динаміка ставлення громадян України до євроінтеграції протягом 2003–2014 років

Особливо наочно ця параболоподібність проявляється щодо даних, які фіксують різницю між відповідями “за” і “проти” (див. рис. 5). Найменшою (14%) ця різниця була в жовтні 2012 р.

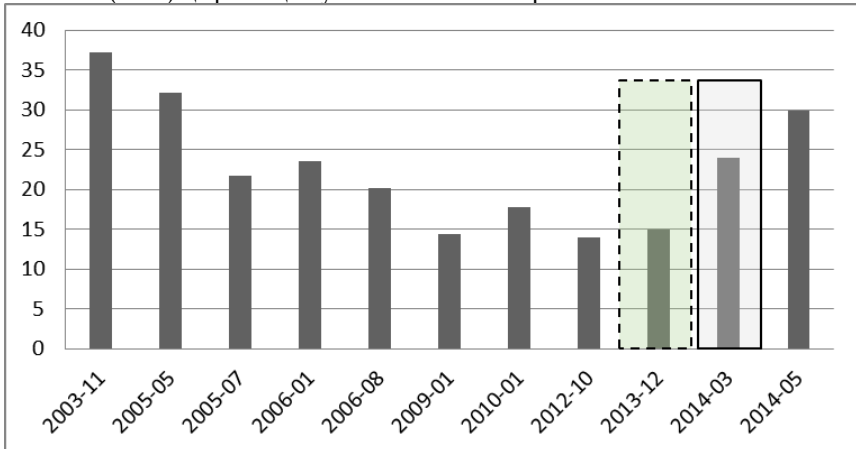

Рис. 5. Різниця між кількістю прихильників і кількістю противників євроінтеграції (у %)

Зіставлення загальнонаціональних даних і даних за регіональними розрізами (табл. 1) показує не тільки зростання прихильності до прозахідного геополітичного вибору в загальнонаціональному масштабі, а й фіксує очевидне переважання проросійських орієнтацій у Східному регіоні попри їх *істотне падіння*. Проте зіставлення породжує низку *проблема-*

тизації: чим зумовлені коливання – підсилення і послаблення – євроінтеграційних прагнень українців?; чому відмінності геополітичного вибору в різних регіонах країни трансформуються в різні полюси політичної участі: мобілізації прихильників євроінтеграції для подолання загроз зміни політичного курсу, з одного боку, і сепаратизму її противників – з другого?; чому зовнішні ризики не послаблюють прагнень прихильників євроінтеграції, проте змінюють образ безпеки (з позиції “Росія = безпека” на позицію “Росія ≠ безпека”, а “НАТО ≠ ворог”); якими чинниками забезпечується сталість цієї прихильності?

Таблиця 1

Регіональні відмінності у ставленні громадян України до євроінтеграції (у %)

Регіони	Час заміру	За	Проти	Різниця
Західний	2013-12	77,7	13,0	64,7
Центральний		57,4	17,2	40,2
Східний		23,1	52,5	-29,4
Південний		37,3	45,4	-8,1
Західний	2014-03	82	8,3	73,7
Центральний		64,7	11,8	52,9
Східний		30,8	47,2	-16,4
Південний		30,6	45,6	-15,0
Західний	2014-05	86,5	6,0	80,5
Центральний		71,8	15,2	56,6
Східний		36,4	52,2	-15,8
Південний		35,2	43,9	-8,7

Щоб відповісти на ці запитання, спробуємо синхронізувати динаміку громадської думки з контекстом суспільно-політичних подій. *Перший* замір, проведений у листопаді 2003 р., відбувся після ухвалення в липні того ж року Закону “Про основи національної безпеки України” (за президентства Л. Кучми і перебування на посаді прем’єр-міністра В. Януковича). У Статті 6 Закону зафіксовано “інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України”. Ставлення громадян до євроінтеграційного вибору України в цей період мало в цілому абстрактний характер і, очевидно, ґрунтувалося не на політичній участі громадян,

а на позиціонуванні прихильників євроінтеграції щодо влади (і Партії регіонів). При цьому ризики вибору цього геополітичного вектора в масовій свідомості належним чином не оцінювалися. Другий замір (травень 2005 р.) фіксує сплеск участі громадян у Помаранчевій революції, яка стала наслідком позиціонування Партією регіонів себе у виборчій кампанії як противника євроінтеграції. При цьому ризики вибору пов'язані в цей час тільки із зміною політичного курсу. У липні 2010 р. із Закону “Про основи національної безпеки України” вилучається положення про входження країни в “євроатлантичний безпековий простір”. Ризики зміни політичного курсу особливо стрімко зростають у листопаді-грудні 2013 р., що переводить політичну участь на новий рівень – рівень масової громадянської непокори. Особливий статус присутності ПР то в домінуючій, то в розподіленій з іншими політичними силами функції свідчить про підтримку нею євроатлантичних уподобань на інструментальному, а не на ціннісному рівні. У момент боротьби за монополію влади інструментальний характер забезпечує ставлення електорату Партії регіонів до євроатлантичного пошуку як цілком можливого.

Отже, чим більшою була “присутність” ПР у владі (2010-й – початок 2012 р.), тим стрімкішим було падіння євроінтеграційних очікувань і зростання ризиків. Тобто на тлі згортання владою євроінтеграційного процесу спостерігалось зростання кількості прихильників євроінтеграції, залучених до політичної участі, які вже добре усвідомлювали внутрішні і зовнішні ризики свого вибору.

Якщо 50-відсоткову частку прихильних до євроінтеграційного напрямку руху громадян взяти за критеріальний показник, то цей бар'єр у центральному і західному регіонах був подоланий усіма віковими групами в травні 2014 р. Найвиразніша динаміка спостерігалася в старшій віковій групі (56 років і старше). У регіональному розрізі додання 50-відсоткової відмітки зафіксовано в грудні 2013 р. у Західному і Центральному регіонах, зокрема різницю між частками прихильників і противників у Західному регіоні виявлено в грудні 2013 р., у Центральному – вже у березні 2014 р. і відповідно у травні 2014 р. Отже, пов'язані з євроінтеграційним вибором кількісні показники як у межах України в цілому, так і всіх вікових груп і всіх регіонів істотно зростають, наближаючись та/або перевищуючи дані першого заміру (2003 р.), яким було зафіксовано здебільшого абстрактні уявлення громадян. Другий замір (2005 р.) віддзеркалив сплеск громадянськості участі та ризики протистояння політичних сил. У грудні 2013 р. як відповідь на виклик призупинення євроінтеграції зафіксовано новий сплеск громадянської участі з подолання цього виклику. З подіями березня 2014 р. приходять усвідомлення ризику зовнішньої агресії, а у травні цього року спостерігається відповідно прийняття ризиків і викликів.

Яке ж насправді місце в політиці ПР займала євроінтеграційна геополітична орієнтація, особливо під час і після виборів 2012 року? Відпо-

відь на це запитання формується кількома чинниками: з одного боку, наявністю в програмних засадах ПР декларацій про євроінтеграційний політичний вектор України; з другого – зростанням несприйняття цієї політичної сили як демократичної та осмислення громадянами дій влади із зупинення процесу інтеграції України до європейського простору. Декларації влади про її відданість євроінтеграційному курсу провокували сподівання суспільства, що загрози демократичному устрою держави не існує, оскільки партія влади заради своїх же прагматичних інтересів змушена буде прийняти ціннісні орієнтири Європи, тобто погодитися з нормами, які обмежуватимуть її всевладдя. Ситуація змінилася лише після того, як В. Янукович відмовився підписувати угоду про асоціацію з Європейським Союзом (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання “Що означає, на Вашу думку, взята владою України пауза в євроінтеграційному процесі?” (у %)

Варіанти відповідей	По цілому в вибірці	
те, що українська влада насправді ніколи не хотіла підписувати Угоду з ЄС, а лише залякувала її підписанням Росією, домагаючись від російського керівництва певних вигідних для себе поступок	29,3	57,1
приховану форму відмови від євроінтеграційного курсу України і поступову переорієнтацію на вступ до Митного союзу	27,8	
прагнення підписати Угоду з ЄС на більш вигідних для України умовах	24,0	
важко відповісти	15,1	
інше	3,6	
не відповіли	0,2	

Певним індикатором соціальної напруженості може бути готовність до політичної участі в її загальнонаціональному і регіональному вимірах. Аналіз даних моніторингу засвідчив підвищення готовності громадян до політичної участі через такі показники, як готовність брати участь у референдумі щодо євроінтеграції та оцінка власної відповідальності за долю країни. Так, частка тих, хто не прийшов би на референдум з євроінтеграційного вибору, у травні 2014 р. зменшилася до 12,2% (серед тих, хто однозначно визначився щодо участі в голосуванні, показник прихильності до євровибору ще більш переконливий).

Із твердженням “Доля країни залежить від кожного з нас” погодилися 60,5% респондентів (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання “Чи згодні ви із судженням “Доля країни залежить від кожного з нас” (у %)

однозначно так	27,8	60,5
скоріше так	32,7	
скоріше ні	11,9	18,6
однозначно ні	6,7	
важко відповісти	20,8	

Проте в регіональному розрізі цей показник дуже неоднорідний (табл. 4). Так, тільки в Західному і Центральному регіонах різниця між кількістю позитивних і негативних відповідей перевищує 50-відсотковий бар’єр (відповідно 64,2% і 52%), тобто реалізується інтернальна позиція. Бачимо, що ця різниця в Східному регіоні становить лише 25,8%, що не дуже відрізняється від цього показника на Півдні країни (28,5%). А втім, з огляду на подальші події вона виявилася визначальною щодо готовності чинити спротив сепаратизму.

Таблиця 4

Регіональний розподіл відповідей на запитання “Чи згодні ви із судженням “Доля країни залежить від кожного з нас” (у %)

	Захід	Центр	Схід	Південь
так (однозначно так + скоріше так)	76,5	64,7	50,9	52,9
ні (скоріше ні + однозначно ні)	12,3	12,7	25,7	24,4
важко відповісти	11,2	22,6	23,5	22,7
різниця	64,2	52,0	25,2	28,5

Щоб пояснити динаміку європейського вибору українців, зокрема прихильність до нього молодого покоління, доречно, на нашу думку, звернути увагу на дослідження ціннісної складової політичної картини світу студентів, проведене ІСПП НАПН України на початку 2013 р. [4]. Було, зокрема, виявлено базові смисли ціннісних конструктів молоді, до яких належать *безпека, права людини і розвиток*. Саме ці смисли віддзеркалюють в студентських інтерпретаціях три ціннісні конструкти, які очолюють рейтинг політичних цінностей (справедливість, свободу, права людини). Причому безпеку і права людини молодь інтерпретують як умови розвитку і самореалізації.

Подальший пошук чинників наявності відмінностей між загальнонаціональною і регіональними та віковими когортами щодо геополітичного вибору проводився на полі функціонування джерел інформації (табл. 5). Так, на загальнонаціональному рівні найбільш значущими джерелами виявилися такі: українське телебачення та радіо (актуальну інфо-

рмачію з них отримують 75,7% респондентів); інтернет-видання (25%); спілкування з друзями, знайомими (22,9%); російське телебачення та радіо (22,5%); соціальні мережі (16,5). Різностямованість політичної участі як поведінкового вияву геополітичного вибору певною мірою пояснюють регіональні відмінності показників впливовості (популярності) інформаційних джерел. Наприклад, Західний і Центральний регіони виявилися найменш вразливими для ймовірного іноземного інформаційного впливу: з російських ЗМІ про новини тут дізнаються лише 1,8% та 11,3% респондентів відповідно. Порівняно з ними Південь і Схід країни захищені від впливу іноземних ЗМІ набагато менше (у 4-20 разів). Промовистим щодо відкритості світу, наявності можливостей для перевірки інформації, а значить, й утвердження гомогенності ідентичності виявився сконструйований нами показник, який відображає співвідношення часток використання таких джерел інформації, як віртуальні інтерактивні практики (інтернет-видання + соціальні мережі) і реальне спілкування. Для Західного регіону цей показник становить 31,2%, Центрального – 25,9%, Східного – 1,9%, Південного – 22,1%. Отже, можемо припустити, що невиробленість у населення Сходу України орієнтирів для самостійного здобуття інформації, “залипання” у світі безпосереднього спілкування, яке не компенсується контактами в соціальних мережах, зумовлюють нездатність (брак потенції) мешканців цього регіону сприймати власні уявлення про світ як такі, що характерні лише для певної вузької групи людей. Натомість наївна рефлексія призводить до ототожнення власного вузького світу як загального.

Додаткову інформацію для розуміння підстав відмінного від інших регіонів геополітичного вибору мешканців Сходу України може дати застосована Партією регіонів в політичній агітації на президентських виборах 2004 р. технологія поділу населення України на три сорти, мішенню впливу якої стала самооцінка певних верств населення східних областей. Маємо на увазі поділену на сектори карту України за “сортами” населення, на якій “третім сортом” (саме так за часів Радянського Союзу зневажливо називали товари низької якості, а серед людей – аутсайдерів) були позначені громадяни саме східних і південних областей України. Нав’язана таким чином самооцінка призвела до розшарування населення цих регіонів, спричинивши надмірну пасивність однієї і занадто високу агресивність іншої (хоч і незначної) частини громадян. Через схильність до закритості, яка виявилася в тому числі і в підтримці зазначеними верствами населення Сходу жорстких дій влади щодо мирних акцій у листопаді 2013 р., після втечі цієї влади з країни функція відстоювання своїх інтересів у жорсткому стилі перейшла як у формат підпорядкування організаційним антиукраїнським заходам, що стало можливим унаслідок перебування частини населення переважно в інформаційному полі іншої держави (Росії), так і у формат самоорганізації (реактивного копіювання самоорганізації Майдану). Це й зумовило суттєво відмінний від інших ре-

гіонів тип політичної участі населення Сходу України. Зауважена нами особливість пояснює також, чому прихильність електорату східних областей до кандидата в президенти України від Партії регіонів В. Януковича напередодні президентських виборів 2010 р. не пов'язувалася при цьому зі сподіваннями людей на краще в разі його перемоги. Парадоксальність ситуації полягала в тому, що прихильники Партії регіонів були готові голосувати за “свого” лідера, не вірячи при цьому в перспективу змін на краще.

Таблиця 5

Регіональний розподіл відповідей на запитання “З яких джерел Ви переважно отримуєте актуальну інформацію щодо поточної ситуації в країні?” (у %)

Джерела інформації	Регіони країни			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
українське телебачення та радіо	78,4	82,3	70,1	69,7
російське телебачення та радіо	1,8	11,3	38,4	39,1
порівняльний показник (різниця) споживання інформації з вітчизняних і російських ТБ та радіо	76,6	71,0	31,7	30,6
українські друковані видання	15,1	11,0	8,8	10,5
друковані видання Російської Федерації	0,5	0,5	0,5	1,0
інтернет-видання	30,7	28,4	17,3	26,9
соціальні мережі	28,6	16,6	8,0	19,0
спілкування з друзями, знайомими	28,1	19,1	23,4	23,8
показник співвідношення користування віртуальним і інтерактивним і джерелами інформації і реального спілкування	31,2	25,9	1,9	22,1
інше	1,6	1,1	2,3	1,0

Важливо відмітити, що, попри незначний негативний баланс прихильників і противників євроінтеграції на Сході, протягом досліджуваного періоду спостерігалася досить помітне зростання прихильників євроінтеграції у всіх регіонах і у всіх вікових групах. Це дає підстави припустити, що скептицизм щодо євроінтеграції України був зумовлений не стільки неприємливістю західного вибору, скільки образум безпеки, який для багатьох уособлювала Росія, і ризиками та небезпекою, які асоціювалися із Заходом (НАТО). Ці стереотипи були сформовані ще радянською

пропагандою, а вже за часів незалежності підтримувалися російською пропагандою через непрямий вплив незліченних російських телесеріалів, надлишково представлених в українському секторі телебачення, споживачами якого було населення всіх регіонів країни. Зовнішні загрози, що посталі перед Україною у зв'язку з анексією Криму в березні 2014 р. і тривають дотепер як російська агресія на Сході країни, руйнують образ Росії як уособлення безпеки, що спрямовує на пошук нових ресурсів безпеки, підсилюючи євроатлантичні настрої громадян України. Про це свідчить, зокрема, зростання обізнаності громадян щодо НАТО. Так, частка респондентів, які правильно і частково правильно відповіли на запитання про те, які держави належать до блоку НАТО, зросла у травні 2014 р. порівняно із 2012 р. з 42,6% до 50,3%.

Поглиблює розуміння механізмів геополітичного вибору громадян України дослідження функціонування імпліцитних настановлень молоді різних регіонів [5]. Для цього на основі методології ІАТ (Implicit Association Test) (A. Greenwald, 1998) було створено тест оцінювання імпліцитних атипюдів до різних регіонів України. Досліджувалася молодь 15–18 років у двох регіонах – Східному і Західному (n=150), що дало змогу виявити відмінності між регіональними настановленнями молодих громадян Сходу і Заходу України (табл. 6). Так, якщо перевагу своєму регіонові віддає більшість молодих людей і на Сході, і на Заході, то сприйняття інакшого, “чужого”, протилежного в цих двох регіональних когорт помітно різниться. Молодь західних областей віддає перевагу протилежному частіше, ніж молодь, що проживає на Сході країни, де до того ж більше людей, які взагалі не мають регіональних уподобань. Виявлені в результаті дослідження тенденції руйнують стереотипи щодо закритості українського Заходу та відкритості Сходу і, навпаки, свідчать про більшу толерантність до інакшості молоді Західного регіону при більш високій її автентичності.

Таблиця 6

Імпліцитне ставлення до власного і протилежного регіонів мешканців Сходу і Заходу (у %)

Регіон	Більш виражені вподобання щодо власного регіону	Невираженість уподобань	Більш виражені вподобання щодо протилежного регіону
Захід	63,77	8,70	27,54
Схід	58,33	25,0	16,67

Зауважимо, що наявні регіональні особливості, які визначали відмінності геополітичних уподобань та характеру політичної участі мешканців різних регіонів та різних вікових груп, не є тими ж самими чинниками, які впливають на цінність цілісності України. Так, на запитання “Чи вважаєте Ви, що попри всі зовнішні та внутрішні загрози Україну можна зберегти як єдину державу?” відповідь “так, бо того, що об’єднує громадян України, значно більше, ніж того, що роз’єднує” у тра-

вні 2014 р. дали 69,3% респондентів, що значно перевищує кількість тих (16,1%), хто відповів: “ні, Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися”. Оскільки ці показники вищі, ніж коли йдеться про можливе голосування за євроінтеграцію на референдумі, то можна говорити, що зовнішня загроза спонукає громадян, неприхильних до євроінтеграційного вибору, до прийняття позиції більшості.

Висновки. Загальна тенденція змін у громадській думці щодо геополітичного вибору протягом останніх десяти років полягає в загальному зростанні прихильності населення України до євроінтеграційного вектора розвитку після деякого періоду, коли різниця між кількістю його прихильників і противників дещо зменшилася. Дії держави і владних політичних партій проти євроінтеграції України впливають певною мірою на динаміку громадської думки, зумовлюючи її коливання, але принципово не здатні змінити провідні тенденції геополітичного вибору. Для всіх вікових когорт Центрального і Західного регіонів країни критеріальний рівень підтримки євроінтеграції досягнуто в травні 2014 р. Найбільші зрушення геополітичної громадської думки відбулися у старшій віковій когорті, де останнім часом помітно зросла кількість прихильників євроінтеграції.

Геополітична громадська думка щодо ідеї євроінтеграції проходила кілька етапів розвитку – від абстрактного позиціонування прихильності до неї (з делегуванням можновладцям права прийняття рішень) до активної масової протестної політичної участі громадян з усвідомленням ризиків відстоювання власних очікувань, протилежних діям влади. Регіональні відмінності геополітичного вибору пов’язані з різними колективними уявленнями про ворога, укоріненими в минулому (насамперед під впливом системної пропаганди медіа), та особливостями функціонування імпліцитних механізмів інгрупового фаворитизму. Для населення Сходу країни характерна більша однастайність інгрупового фаворитизму в популяції, що й вплинуло, зрештою, на динаміку його геополітичного вибору і знайшло відповідне відображення в громадській думці.

Підсилення вектора євроінтеграції в громадській думці (досягнення критичної маси прихильників) у поєднанні з високим рівнем інтернальності (доля країни залежить від кожного з нас) сприяло протягом останніх десяти років свідомому прийняттю громадянами посталих ризиків та активізації масових протестів. Натомість поєднання екстернальної позиції із більш сильним імпліцитним регіональним інгруповим фаворитизмом та орієнтацією на джерела інформування сусідньої країни (вразливість до російської пропаганди) призвело до розвитку сепаратизму в піковій ситуації геополітичного виклику.

Отже, державна політика у сфері геополітичного вибору обов’язково має брати до уваги політико-психологічні механізми динаміки громадської думки і політичної участі та особливості розвитку територіальних спільнот регіонального масштабу. Ключовою перспекти-

вою розвитку державної політики є врахування дисбалансів громадських очікувань і розбудова ефективної двосторонньої взаємодії з громадами, що має супроводжуватися адекватною медійною підтримкою для нівелювання медійної пропаганди інших, особливо недружніх, держав.

Література

1. Електоральні наміри громадян України. Результати всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного 11-16 грудня 2013 р. [Електоральний ресурс]. – Режим доступу : <http://ispp.org.ua/files/1388417037.pdf>
2. Стан суспільної свідомості в Україні після падіння режиму Януковича. Березень' 2014 : інформ. бюл. / за ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2014. – 56 с. – Режим доступу : http://ispp.org.ua/bibl_6.htm
3. Суспільно-політична ситуація в Україні напередодні президентських виборів. Травень' 2014 : інформ. бюл. / за ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2014. – 66 с. – Режим доступу : http://ispp.org.ua/bibl_6.htm
4. Жадан І. В. Базові смисли ціннісної складової політичної картини світу студентства / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2014. – Вип. 34 (37). – С. 197–207.
5. Найдьонова Л. М. Групова рефлексія як механізм реконструкції соціальних настановлень : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / Найдьонова Любов Михайлівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2014. – 245 с.